

جغرافیا و توسعه - شماره ۱۱ - بهار و تابستان ۱۳۸۷

صص: ۱۵۶-۱۳۹

وصول مقاله: ۱۳۸۵/۲/۱۵

تأیید نهایی: ۱۳۸۶/۱۲/۵

بررسی تطبیقی توزیع خدمات عمومی شهری از منظر عدالت اجتماعی مورد؛ زاهدان

دکتر علی زنگی آبادی
استادیار جغرافیا دانشگاه اصفهان

دکتر حمیدرضا وارثی
استادیار جغرافیا دانشگاه اصفهان

حسین یغفوری

دانشجوی دکتری جغرافیا دانشگاه اصفهان

چکیده

پس از انقلاب صنعتی تحولات اجتماعی و اقتصادی به ویژه فن آوری‌ها، نظام سکونتگاه‌های انسانی (شهری، روستایی) را به شدت تحت تأثیر قرار داده است. به گونه‌ای که سهم جمعیت شهری نسبت به جمعیت روستایی فزونی گرفته و در فضای لجام‌گسیخته و بدون برنامه و تا اندازه‌ای نشأت گرفته از مهاجرت شدید و بی‌برنامه روستایی این امر مدیریت شهری را نه تنها در آرایه‌ی خدمات عمومی با مشکل روبرو ساخته است بلکه در عصر جهانی شدن مدیریت کارآمد و اثربخش را به یک مدیریت منفعل و اقتضایی میدل ساخته است. برابر بررسی‌های صورت گرفته جمعیت شهر نوبنیاد زاهدان طی نیم سده‌ی گذشته با نرخ رشد بیش از ۳ درصد (۸۵-۱۳۷۵) از ۱۷۴۹۵ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۵۶۷۴۴۹ نفر در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است، بطوری‌که این روند آهنگ خدمات رسانی را نامتعادل کرده و عدالت اجتماعی، فضایی و پایداری شهری را مورد سوال قرار داده است.

یکی از روش‌های بهینه‌ی آرایه خدمات، تقسیم یک شهر به عنوان یک سیستم به مناطق مختلف و آرایه‌ی خدمات شهری متناسب با ویژگی جمعیتی است. هدف از این مقاله بررسی وضعیت جمعیت در مناطق شهری زاهدان و چگونگی تناسب آن با خدمات شهری است. روش پژوهش توصیفی و تحلیلی است که از مدل‌های کمی ویلیامسون و ضریب آنتروپی استفاده شده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد، تنها با آرایه‌ی سازوکار توزیع خدمات برابر و متناسب با نیازهای جمعیتی می‌توان به تعادل در سطح شهر زاهدان رسید.

کلیدواژه‌ها: خدمات عمومی شهری، جمعیت، عدالت اجتماعی، زاهدان.

مقدمه

در جغرافیای سنتی به بررسی روابط متقابل جوامع انسانی با محیط پرداخته می‌شود. لیکن در جغرافیای نوین فراتر از آن، انسان در این بررسی در کانون پژوهش‌ها قرار می‌گیرد (کلاول، ۱۳۷۳: ۲۲). تلفیق این دو رویکرد سنتی و مدرن موجب می‌شود پیچیدگی‌های ناشی از این روابط شناسایی گردد، و از این ره‌آورد در حل مشکلات و بهینه کردن روابط در سکونتگاه‌های انسانی بهره جست. امروزه در ارتباط با حل معضلات و مشکلات شهری ناشی از این ارتباط پیچیده، توزیع خدمات عمومی، عدالت اجتماعی و همچنین رفاه شهروندان مورد تأکید قرار می‌گیرد (قره‌نژاد، ۱۳۷۶: ۹۲). زیرا تعادل فضایی در توزیع مراکز خدماتی در شهر و دستیابی به آن مقدمات توسعه پایدار شهری را فراهم می‌آورد و نابسامانی در توزیع منطقه‌ای و محلی باعث دوری مناطق و محلات از عدالت اجتماعی می‌گردد (نسترن، ۱۳۸۰: ۱۴۵). از اینرو در بند اول از چشم‌انداز برنامه‌ی جمهوری اسلامی در آفق ۱۴۰۴ به ایجاد جامعه‌ی شهری توسعه‌یافته، بر عدالت اجتماعی، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها تأکید شده است (www.sci.org). افزایش جمعیت شهری و پیشی گرفتن سهم آن از جمعیت روستایی، به طور اعم در شهرهای بزرگ و به‌طور اخص در زاهدان که ناشی از فضای لجام‌گسیخته و بدون برنامه و تا اندازه‌ای نشأت گرفته از مهاجرت شدید و بی‌برنامه‌ی روستایی می‌باشد، مدیریت شهری را نه تنها در آرایه‌ی خدمات عمومی با مشکل روبرو ساخته است، بلکه در عصر جهانی شدن مدیریت کارآمد و اثربخش را به یک مدیریت منفعل و اقتضایی مبدل ساخته است. البته این نابرابری‌ها در بین مناطق شهری بیشتر خودنمایی می‌نماید. هدف از این پژوهش بررسی روند آرایه‌ی خدمات عمومی شهر زاهدان طی یک دوره‌ی ده‌ساله (۸۵-۱۳۷۵) و بررسی تطبیقی آن در بین مناطق سه‌گانه‌ی شهری است.

مبانی نظری تحقیق

- عدالت اجتماعی یکی از مؤلفه‌های توسعه‌ی پایدار شهری

ایده‌ی توسعه ابتدا در سال ۱۹۴۹ توسط ترومن رییس‌جمهور وقت آمریکا مطرح گردید (واستیوا، ۱۳۷۷: ۱۴). گرچه این مفهوم ابتدا با شاخص کمی از نظر تولید ناخالص ملی ارزیابی می‌شد، اما پس از گذشت یک دهه شاخص کیفی (بعد اجتماعی) مورد توجه قرار گرفت، لیکن توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی هنوز فاقد بعد جغرافیایی بوده است. با بروز ضایعات زیست‌محیطی به ویژه در محیط شهری، توسعه‌ی زیست‌محیطی^۱ (۱۹۷۲) در اعلامیه‌ی کوکویوک^۲ به نوبه‌ی خود می‌توانست این واژه را وارد حوزه‌ی جغرافیا نماید با وجود آن هنوز رویکردهای موجود ناقص می‌نمود تا اینکه جنبش‌های زیست‌محیطی، زمینه‌ی تشکیل کمیسیون مستقل جهانی در زمینه‌ی محیط‌زیست گردید. متعاقب آن آرایه‌ی گزارش آن تحت عنوان

1- Ecodevelopment

2- Kokoyoc

آینده‌ی مشترک ما (۱۹۸۷)، افکار عمومی را متوجه‌ی رویکرد جدیدی نمود که خانم برانت‌لند از آن به عنوان توسعه پایدار یاد کرد « یعنی رفع نیازهای نسل حاضر بدون تضییع توانایی‌های نسل‌های آینده برای رفع نیازهایشان » (صراف، ۱۳۷۵: ۳۵).

در این تعریف حق هر نسل در برخورداری از همان مقدار سرمایه‌ی طبیعی که در اختیار دیگر نسل‌ها است، به رسمیت شناخته شده و استفاده از سرمایه‌ی طبیعی در حد بهره‌ی آن مجاز شمرده است (W CED, 1987: 82).^۱ این توسعه در برگیرنده‌ی دو واژه‌ی کلیدی است یکی مفهوم نیازها، به ویژه نیازهای ضروری مردم فقیر جهان، که باید به آن‌ها اولویت بیشتری داده شود و دیگری تفکر در مورد محدودیت‌های تحمیل‌شده بر توانایی محیط برای پاسخگویی به نیازهای حال و آینده توسط فن‌آوری و سازمان اجتماعی (ویلر، بیتلی، ۱۳۸۴: ۱۶). گرچه گزارش برانت‌لند مشخصات و اهداف کلیدی زیادی در برداشت، اما سه لایه‌ی آن جلب توجه می‌نمود. برابری و مساوات - حفاظت از محیط‌زیست و برنامه‌ریزی فضایی (چه در سطح ملی و محلی) که از طریق آن‌ها می‌توانند در جنبه‌های مختلف به ویژه توزیع خدمات عمومی شهری از یک سو به رفاه اجتماعی شهروندان کمک نمایند و از سوی دیگر با توزیع عادلانه‌ی آن مسؤولیت حفاظت از محیط زیست را نیز به عهده گیرند زیرا نه تنها نابرابری بلکه فقر (به قول گاندی) مهم‌ترین آلودگی قرن محسوب می‌شود (دیوب، اس‌سی، ۱۳۷۷: ۳۳).

در کنفرانس مجمع زمین^۲ (۱۹۹۲) ریودوژانیرو برزیل که با حضور بیش از ۱۴۰ نفر از سران مملکتی کشورهای مختلف جهان تشکیل گردید، نه تنها توسعه پایدار مقبولیت یافت، بلکه مبنای دستور کار ۲۱ تلقی شد. بیانیه ریو که در زمینه‌ی محیط زیست و توسعه بود ۲۷ اصل را شامل می‌شد که یکی از مهم‌ترین دستاورد آن توجه به انسان بود بر طبق اصل یک آن: انسان‌ها در مرکز موضوعات مرتبط با توسعه پایدار قرار دارند (لوسانی، ۱۳۷۲: ۱۲۱). زندگی سالم و مولد در هماهنگی با طبیعت حق آنهاست (ویلر، بیتلی، ۱۳۸۴: ۹۴).

این مجمع در ابتدا و میانه‌ی دهه‌ی ۹۰ با دیگر کنفرانس‌های سازمان ملل متحد در زمینه‌ی جمعیت جهانی، توسعه‌ی اجتماعی، زنان و توسعه‌ی شهری دنبال گردید و در سال ۱۹۹۶ کنفرانس اسکان بشر با نام «مجمع شهری» در استانبول ترکیه برگزار گردید و توافق‌نامه مشروحه‌ی را در مورد اصول توسعه‌ی شهری تولید نمود و شاید به عنوان مهم‌ترین ویژگی، بهترین تجربیات جهانی را در ساخت شهری پایدار به نمایش گذاشت.

طبق اصل ششم بیانیه‌ی این کنفرانس، توسعه‌ی شهری و روستایی وابسته به همدیگر تلقی شده و تأکید گردید علاوه بر ارتقاء سکونتگاه‌های شهری، باید به منظور گسترش زیرساخت‌های کافی، خدمات عمومی و فرصت‌های شغلی در مناطق روستایی برای افزایش جذابیت آن‌ها، در جهت گسترش شبکه‌ای منسجم از سکونتگاه‌ها و نیز کاهش مهاجرت از

1- World Commission on Environment and Development

2- Earth Summit

روستا به شهر تلاش گردد. در این میان، شهرهای کوچک و میانی نیز نیازمند دقت خاص می‌باشد (ویلر، بیتلی، همان: ۱۰۰-۹۱). با توجه به اینکه در حال حاضر برای اولین بار در تاریخ بشر بیش از نیمی از جمعیت جهان در شهرها متمرکز شده‌اند و چنین پیش‌بینی می‌شود که تا سال ۲۰۲۵ بیش از دو سوم جمعیت جهان ساکن شهرها خواهند شد (پاگ، ۱۳۸۳: ۱۹). توسعه‌ی پایدار شهری یکی از پراهمیت‌ترین و فشارآورترین چالش‌های رودر روی اجتماع بشری در قرن بیست و یکم است. لذا توجه به توسعه‌ی پایدار شهری اجتناب‌ناپذیر است و لازم است شهرها در زمینه‌ی حل مشکلات ساختاری نظیر کاهش فقر، ایجاد تغییرات اجتماعی، توسعه‌ی زیرساخت‌ها، افزایش خدمات عمومی و... اقدام نمایند.

برای حل موفقیت‌آمیز این مشکلات باید آگاهی و دید بسیار وسیع‌تری نسبت به شهرهای پایدار ایجاد شود. چنین دیدگاهی در استراتژی شهری جدید بانک جهانی با نام «شهرهای در حال گذار» دیدگاه راهبردی موضوعات دولت‌های شهری و محلی در سال ۲۰۰۰ ارایه شده است. اگر شهرها و شهرستان‌ها بخواهند امکانات رفاهی ساکنین و شهروندان خود را بهبود بخشند، باید از چهارجنبه پایدار بوده و عملکردی مناسب داشته باشند. اولین و مهم‌ترین امر این است که قابل‌زیستن بوده و کیفیت مناسب زندگی و فرصت‌های عادلانه به تمام شهروندان حتی فقیرترین افراد ارایه دهند در عین حال این شهرها باید قابل رقابت با شهرهای دیگر بوده و به درستی اداره و مدیریت شوند و از نظر مالی پایدار باشند (پاگ، همان: ۱۹).

اصل عدالت بین نسلی، اصل عدالت اجتماعی (عدالت درون نسلی)، اصل مسؤولیت فرامرزی، اصل وابستگی متقابل انسان و طبیعت، اصل زندگی ملایم در زمین و حفظ تنوع زیستی، اصل مشارکت اثربخش تمام افراد و گروه‌ها در تصمیم‌گیری‌هایی که زندگی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، توجه به فرهنگ و دانش بومی، برابری جنسیتی، صلح و امنیت و دسترسی به اطلاعات معتبر را به عنوان اصول فرآیند توسعه‌ی پایدار معرفی می‌کنند (Filio, 2000: 9).

- عدالت اجتماعی و شهر

مفهوم عدالت از منظرهای مختلف قابل بررسی است و مفاهیمی چون عدالت اجتماعی، عدالت فضایی، عدالت جغرافیایی و عدالت محیطی نیز متأثر از چندبعدی بودن این مفهوم است، اما آنچه حایز اهمیت است این است که اساس هرگونه تغییر در سازمان فضایی در روابط اقتصادی و اجتماعی و توزیعی درآمد در جامعه اثر مستقیم می‌گذارد (مرصوسی، ۱۳۸۳: ۹۱). تقسیم‌بندی‌های مختلفی از عدالت توسط صاحب‌نظران صورت گرفته است به عنوان نمونه از عدالت تخصیصی، عدالت توزیعی، عدالت افقی و عدالت عمودی نام برده شده است (ماسگریو، ۱۳۷۲: ۳۱۶-۳۱۴).

ماهیت عدالت اجتماعی را می‌توان در قالب سه معیار زیر عنوان نمود:

۱- نیاز؛ نیاز مفهومی نسبی است. احتیاجات بشر و نیازهای انسانی ثابت نیستند و وابسته به شعور انسانی هستند و به موازات تحول جامعه، شعور و در نتیجه نیاز نیز تحول می‌یابد (هاروی، ۱۳۷۶: ۱۰۲) افراد دارای حقوق مساوی در بهره‌برداری از منابع و امتیازات هستند ولی نیاز همه مشابه نیست. تساوی در بهره‌برداری از دیدگاه افراد به صورت تخصیص نابرابر منافع جلوه‌گر می‌شود (Runciman, 1966: 21).

۲- کمک به مصالح عمومی (منفعت عمومی)؛ در واقع روشن است که اشخاصی که در ایجاد منافع یا مصالح عمومی برای شهروندان نقش دارند خود را دارای استحقاق بیشتری نسبت به کسانی که منافع عمومی کمتری ایجاد می‌کنند، می‌دانند.

۳- استحقاق؛ افرادی که با مشاغل سخت و پرمشقت در ارتباط هستند نسبت به سایرین حق بیشتری مطالبه می‌کنند. استحقاق در چارچوب جغرافیایی، تخصیص منابع اضافی برای جبران مشکلات اجتماعی و طبیعی خاص هر منطقه به شمار می‌آید (هاروی، همان: ۱۰۹).

در جغرافیای انسانی و جغرافیای شهری، نقش اول به عدالت اجتماعی و رفاه اجتماعی داده شد و جغرافیای انسانی، تنها در راه بهبود بخشیدن به محیط زندگی انسان و تأمین رفاه اجتماعی او اعتبار علمی یافت، اما باز هم در نوشته‌ها و کتاب‌های جغرافیای انسانی و جغرافیای شهری مخصوصاً کتاب‌هایی که در جهان سوم منتشر شد از عدالت اجتماعی سخنی به میان نیامد (شکویی، ۱۳۷۳: ۵۳). شاید بتوان گفت، برای اولین بار، عنوان توسعه‌ی جغرافیایی در برابر توسعه‌ی اقتصادی، توسعه‌ی اجتماعی و فرهنگی به‌وسیله‌ی هارولدوود^۱ استاد جغرافیا در دانشگاه مک‌مستر^۲ کانادا مطرح شده باشد. هارولدوود، در تعیین معیارهای جغرافیایی توسعه، به چند عامل از جمله عدالت اجتماعی، تکنولوژی مهار شده، کنترل آلودگی‌های محیط‌زیست، سلامتی و رفاه اجتماعی جامعه، کیفیت زندگی، تهیة سرمایه‌ی لازم جهت مناطق کم‌توسعه بدانسان که در جغرافیای کاربردی مورد بحث است، تکیه می‌کند (شکویی، ۱۳۷۷: ۱۶۳).

علاوه بر آن دیوید هاروی^۳ جغرافیدان انگلیسی است که با انتشار کتاب خود تحت عنوان عدالت اجتماعی و شهر (۱۹۷۳) مسیر تازه‌ای در جغرافیای شهری گشود و جغرافیای شهری را بیش از پیش به استفاده از عدالت اجتماعی در جامعه شهری نزدیک کرد. از نظر هاروی عدالت اجتماعی در شهر باید به گونه‌ای باشد که نیازهای جمعیت شهری را پاسخگو باشد و تخصیص منطقه‌ای منابع را به گونه‌ای هدایت کند که افراد با کمترین شکاف و اعتراض نسبت به استحقاق حقوق خود مواجه باشند. از نظر وی مفهوم عدالت اجتماعی در نهایت یعنی «توزیع عادلانه از طریق عادلانه» (هاروی، همان: ۹۸)

1- Harold A. Wood

2- Macmaster

3 - David Harvey

بنابراین عدالت اجتماعی باید در برگیرنده‌ی عدالت توزیعی و تخصیصی باشد. زیرا نمی‌توان منافع عمومی، نیازها و استحقاق شهروندان را بدون معیارهای توزیعی و تخصیصی در نظر گرفت. لذا هرگونه برنامه‌ریزی شهری که مبتنی بر عدالت اجتماعی در شهر باشد، می‌بایست بتواند هم در توزیع نیازها، منافع عمومی، استحقاق و هم در تخصیص آنها مؤثر باشد. از جمله عواملی که باید در جهت اجرای عدالت اجتماعی و همراه با عدالت فضایی در برنامه‌ریزی شهری رعایت کرد، توزیع مناسب خدمات شهری و استفاده صحیح از فضاها است. در این خصوص کاربری‌ها و خدمات شهری عوامل مؤثری هستند که با ارضای نیازهای جمعیتی، افزایش منافع عمومی و توجه به استحقاق و لیاقت افراد می‌توانند با برقراری عادلانه‌تر، عدالت اجتماعی و اقتصادی و فضایی را در مناطق شهر برقرار نمایند. لذا عدم توزیع مناسب خدمات شهری نه تنها می‌تواند در بر هم زدن جمعیت و عدم توازن آن در شهر بینجامد بلکه فضاهای شهری را متناقض با عدالت از ابعاد اجتماعی و اقتصادی شکل دهد. از سال ۱۹۷۰ به بعد، متخصصان جغرافیای انسانی، نظریه‌های مختلف اجتماعی و مکتب‌های گوناگون فلسفی را در مطالعات خود به کار گرفتند تا عقب‌ماندگی، توسعه‌نیافتگی، نحوه‌ی توسعه‌ی شهری در جهان سوم و وابستگی شهرهای جهان سوم به اقتصاد جهانی را به کمک نظریات اجتماعی و فلسفی و بهره‌گیری از مدل‌های کمی ارزیابی نمایند.

مواد و روش‌ها

نوع تحقیق کاربردی و بررسی آن توصیفی و تحلیلی است، بدین منظور در این پژوهش ابتدا داده‌های مورد نیاز از طریق مراکز، سازمان‌های مربوطه و همچنین مشاهدات و مطالعات میدانی جمع‌آوری گردیده است. سپس با استفاده از نرم‌افزار SPSS و در چارچوب مدل‌های شاخص ویلیامسون و ضریب آنتروپی، نابرابری‌های موجود در توزیع و دسترسی به خدمات عمومی شهروندان هر یک از مناطق سدگانه‌ی شهرزاهدان در طی دوره‌ی ده‌ساله (۸۵-۱۳۷۵) مورد ارزیابی قرار گرفت. در این مقاله توزیع دوازده نوع خدمات شهری شامل خدمات آموزشی (کودکستان، دبستان، مدارس راهنمایی، دبیرستان، مراکز پیش‌دانشگاهی، هنرستان‌های فنی و کار و دانش)، خدمات بهداشتی و درمانی شامل (پایگاه و مراکز بهداشتی، درمانگاه، بیمارستان و داروخانه)، خدمات فرهنگی و تفریحی شامل (کانون‌های فرهنگی، کتابخانه، میادین و مراکز ورزشی) و خدمات پستی و ارتباطی مورد بررسی قرار گرفت.

ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی شهر زاهدان

وسعت شهرستان زاهدان برابر است با ۳۶۵۸۱ کیلومترمربع که ۲۱ درصد از مساحت استان را به خود اختصاص داده است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان، ۱۳۷۸: ۲). این شهرستان از

شمال به بیابان لوت و شهرستان زابل، از جنوب به شهرستان خاش، از شرق به مرز پاکستان و افغانستان و مغرب به بخش فهرج از توابع شهرستان بم در استان کرمان محدود می‌شود. شهر زاهدان مهم‌ترین نقطه‌ی شهری شهرستان زاهدان و مرکز استان سیستان و بلوچستان می‌باشد و در قسمت شمالی ناحیه بلوچستان روی دشتی نسبتاً هموار و صاف گسترده شده است. این شهر در $25^{\circ}51'60''$ طول شرقی و $45^{\circ}30'29''$ عرض شمالی واقع شده و ارتفاع این شهر از سطح دریا ۱۳۷۰ متر می‌باشد (افراخته، ۱۳۷۲: ۵).

در خصوص پیشینه‌ی شهر چارلز عیسوی می‌نویسد: شهر در جایی مستقر شده که جوپار دایمی یا زمینی حاصلخیز و یا مرتعی طبیعی وجود نداشته است که طایفه‌ای را به سکونت دایم در منطقه برانگیزد، زمینی بوده پرت، افتاده در حصار کوه‌های اطراف، پوشیده از جنگل گز که آب کمی از گوشه و کنار بوته‌های گزش گهگاه به بیرون جست می‌زده و دوباره در دل زمین محو شده است که بلوچ‌ها به آن دزداب می‌گفتند (عیسوی، ۱۳۶۳: ۲۴۲-۹۳).

در سال ۱۳۱۵ قمری (۱۲۷۷ ه. ش) یکی از ساکنان آن حدود به نام مراد به اتفاق پسرانش در آنجا کاریزی احداث نمود و به کشت و زرع زمین‌های مجاور پرداخت کم‌کم آبادی به وجود آمد (افشار، ۱۳۶۳: ۵۶).

شهر شدن دزداب که یک آبادی بسیار کوچک و ضعیفی بود مدیون توجه دولت انگلیس به این نقطه‌ی استراتژیکی است که به دنبال پیدا کردن راه ارتباطی مناسب برای ارتباط نقاط مرکزی ایران به هندوستان بوده که این مکان را انتخاب نموده‌اند. اولین نشانه‌های شهرنشینی با احداث خط‌آهن از کویته به زاهدان توسط انگلیسی‌ها همزمان با جنگ بین‌المللی اول پدیدار شد. انتخاب این محل نیز به دنبال شناسایی‌هایی بود که توسط سیاحان و نظامیان انگلیسی صورت گرفته است. در خلال جنگ جهانی اول شهر کویته‌ی پاکستان از طریق یک خط‌آهن به دزداب متصل می‌شود. اگر چه از این خط‌آهن در طول جنگ جهانی اول استفاده نظامی نمی‌گردید ولی امکانات مناسبی را جهت حمل و نقل کالا بوجود می‌آورد. به طوری که جریان مبادله‌ی کالا بین دو کشور هندوستان و ایران به طور چشم‌گیری افزایش می‌یابد. بدین ترتیب دزداب به عنوان ترمینال ورود و خروج کالا در ناحیه‌ی شرق ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌شود و از یک روستای بسته به امکانات ناچیز و اندک به یک شهر کوچک بسیار فعال در امور اقتصادی تبدیل می‌شود و از این نقطه رشد و تکوین شهر آغاز می‌شود.

مجاورت این شهر با دو کشور افغانستان و پاکستان موقعیت سوق‌الجیشی و سیاسی مهمی به آن می‌بخشد و از این رو به زودی مورد توجه دولت مرکزی ایران قرار می‌گیرد و مأموران زیادی در قالب نظامیان، کارمندان، کارگزاران به این مکان اعزام می‌شوند. چون تجارت بین هندوستان و ایران از همین نقطه آغاز شد. بازرگانان هندی و ایرانی کالاهای خود را از کویته می‌آوردند و از زاهدان به سایر شهرها از جمله مشهد، کرمان، یزد و... حمل می‌کردند. بازرگانان

نیز در کنار کارمندان دولت و... شروع به ساخت منازل مسکونی و برای فروش کالاهای خود نیز به ساخت مغازه‌ها و تجارت‌خانه‌ها پرداختند. تعداد زیادی از هندوها (سیک‌ها) به عنوان نیروی کار در ساخت راه‌آهن کویت، زاهدان فعالیت داشتند که اینها نیز در کنار راه‌آهن شروع به ساخت منازل خود کردند. در این موقع است که مهاجرت‌های داخلی نیز شروع می‌شود. در مدت‌زمان کوتاهی در قسمت جنوبی ایستگاه راه‌آهن منازل مسکونی و در حاشیه‌ی تنها خیابان موجود، واحدهای تجاری یکی بعد از دیگری احداث می‌گردد و هسته‌ی اولیه شهر زاهدان در کنار ایستگاه راه‌آهن شکل می‌گیرد.

در نتیجه اولین نشانه و علائم شهرنشینی همان‌گونه که قبلاً ذکر گردید با احداث خط آهن از شهر کویت به دزداب توسط انگلیسی‌ها پدیدار شد. در زمان رضاخان پهلوی و به پیشنهاد تیمسار امان... جهانپانی و تصویب هیأت وزیران در سال ۱۳۱۴ ه. ش نام دزداب به زاهدان تبدیل می‌شود.

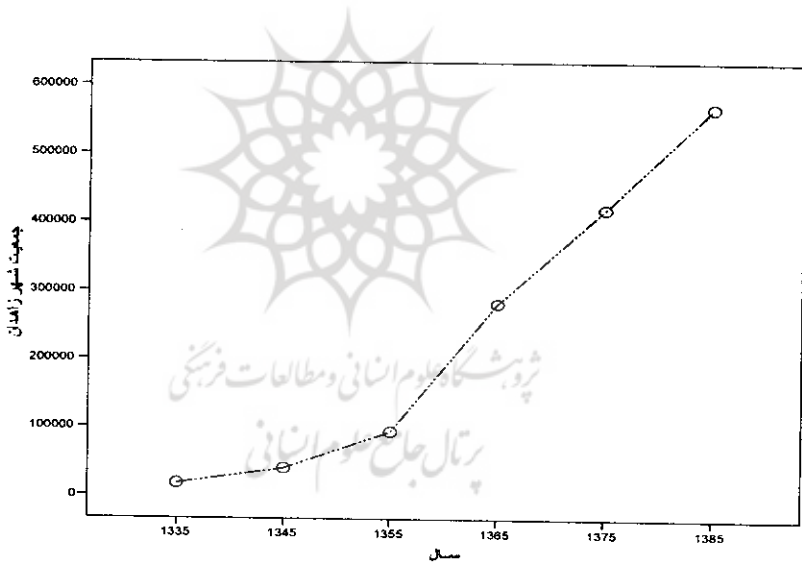
شهر زاهدان در این موقعیت جغرافیایی با چند محور ارتباطی درجه یک و از طریق راه‌های هوایی و زمینی با اکثر مراکز استان‌های کشور در ارتباط است. به دلیل موقعیت چهارراهی خاص، زاهدان می‌تواند به عنوان پل ارتباطی بین مرکز کشور، بندر تجاری چابهار، مشهد و نیز کشورهای پاکستان، افغانستان و آسیای مرکزی عمل نماید و با اتصال راه‌آهن کرمان، زاهدان، کویت حلقه‌ی اتصال ایران به کشورهای شرقی و غربی خواهد شد. این اهمیت در دو دهه‌ی گذشته به دلیل تحولات سیاسی شوروی سابق و تحولات افغانستان و پاکستان نسبت به گذشته افزایش چشمگیری داشته است. این مجموعه عوامل نقش مؤثری در توسعه‌ی شهر زاهدان از گذشته تا به حال داشته است. لذا جمعیت شهر زاهدان از ۱۷۴۹۵ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۵۶۷۴۴۹ نفر در سال ۱۳۸۵ افزایش می‌یابد و دارای رشد فزاینده‌ی جمعیتی بوده که در دهه‌ی ۶۵-۱۳۵۵ نرخ رشد تا به ۱۲ درصد فزونی می‌گیرد و در دهه‌ی ۸۵-۷۵ نیز با رشد ۳/۰۷ درصدی خود از رشد نقاط شهری کشور در همین دهه بالاتر است (جدول شماره ۱). مقایسه‌ی نرخ‌رشد آن با نرخ‌رشد شهری کشور، مؤید رشد فزاینده‌ی جمعیت این شهر می‌باشد زاهدان به دلیل عدم سابقه‌ی تمدنی و سابقه‌ی تکاملی از روستا به شهر، کمبود ریزش‌های جوی و منابع آب عمدتاً به دلایل بیرونی رشد کرده و به عنوان یک شهر برای مرکزیت استان برگزیده شده است. عمده‌ترین عوامل رشد توسعه شهر عبارتند :

- ۱- سیاست‌های جهانی ۲- اهمیت استراتژیکی و ژئوپلیتیکی ۳- توجه و سرمایه‌گذاری‌های دولت
- ۴- موقعیت تجاری، بازرگانی ۵- مهاجرت

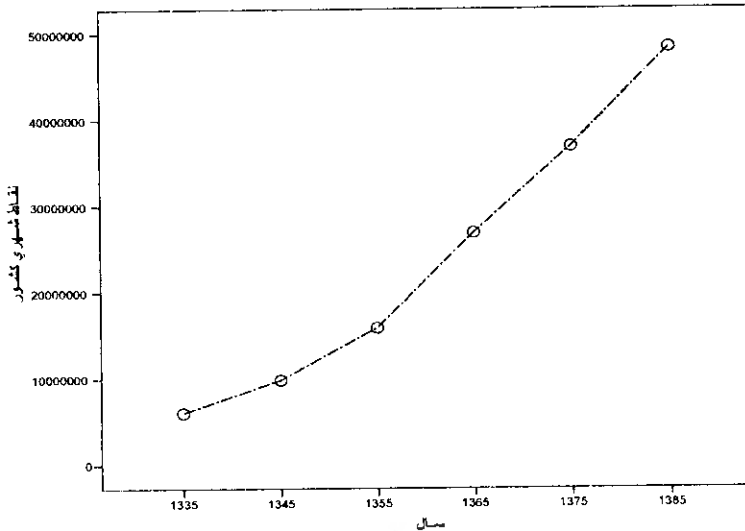
جدول ۱: تغییرات جمعیتی نقاط شهری کشور، استان سیستان و بلوچستان و شهر زاهدان

نرخ رشد					تعداد						جمعیت
۷۵-۸۵	۶۵-۷۵	۵۵-۶۵	۴۵-۵۵	۳۵-۴۵	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۳۵	
۳/۰۷	۴/۰۵	۱۱/۶	۹	۸/۵	۵۶۷۴۴۹	۴۱۹۵۱۸	۲۸۱۹۲۳	۹۳۷۴۰	۳۹۷۲۲	۱۷۴۹۵	
۲/۷۴	۲/۹۵	۵/۴	۴/۹	۵/۰۲	۴۸۲۴۵۰۷۵	۳۶۸۱۷۷۸۹	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۵۸۵۴۶۸۰	۹۷۹۵۸۱۰	۶۰۰۲۶۲۱	

www.sci.org مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و سایت مرکز آمار ایران

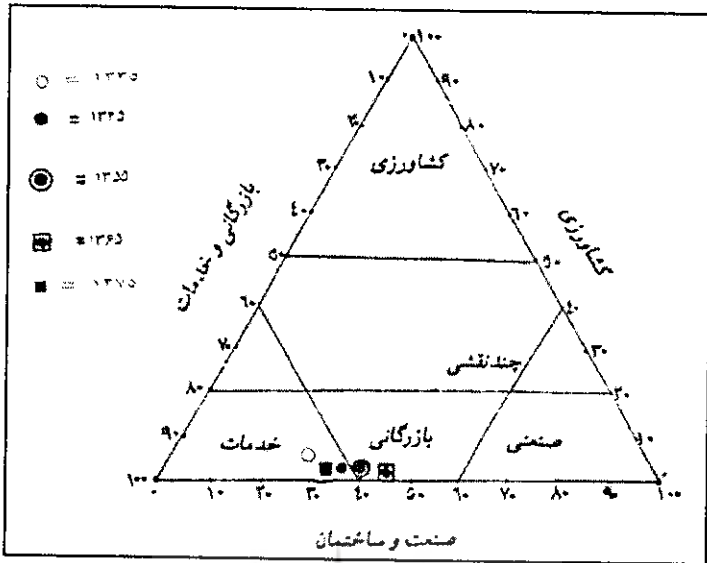

شکل ۱: روند رشد جمعیت زاهدان طی سال‌های ۸۵-۱۳۳۵

شکل ۲: روند رشد جمعیت مناطق شهری کشور طی سال‌های ۸۵-۱۳۳۵

زاهدان از ابتدا دارای کارکردهای سیاسی و نظامی بوده و به تدریج کارکرد اداری، دولتی در آنجا به وجود آمده است. از آنجایی که این شهر به لحاظ موقعیت آب و هوایی و محیطی قادر به تولیدات کشاورزی نمی‌باشد و از سوی بخش صنعت نیز هنوز جایگاه مناسبی نداشته است، لذا بخش خدمات، تجارت و بازرگانی از رشد نسبتاً خوبی برخوردار بوده است و بخش قابل توجهی از اشتغال شهری به خود اختصاص داده است که این موضوع باعث تغییر کارکردی شهر از اداری - دولتی به تجاری و بازرگانی شده است (فرد آقایی، ۱۳۸۲: ۸۶-۸۵). لذا ساخت اقتصادی و اشتغال در زاهدان بر پایه‌ی بخش خدمات و بازرگانی بنا شده است و سهم این بخش نسبت به بخش اول و دوم همواره طی دهه‌های گذشته استمرار یافته است، و این امر ناشی از سیاست‌های دولت و مسایل کلان اقتصادی کشور می‌باشد. چرا که در ساخت اقتصاد کشور این بخش از سهم بالایی برخوردار است و بهبود وضعیت اقتصادی کشور در دهه‌ی ۵۰ و نیز جریان‌ات پس از انقلاب، جنگ تحمیلی، ورود افغانه به ایران و اسکان آن‌ها در شهرهای مرزی به‌ویژه شهر زاهدان و افزایش حجم مبادلات مرزی به شکل رسمی و غیررسمی به اقتصاد شهر کمک کرد و اقتصاد شهر زاهدان را در زمینه‌ی بازرگانی رسمی و غیررسمی رونق فراوانی بخشید.

شکل ۳: روند تغییرات و کارکرد شهر زاهدان توسط مدل بوژوگاریه ۷۵-۲۵

با توجه به پیشینه‌ی یادشده‌ی شهر و رشد جمعیتی و جمعیت‌پذیری بالای آن (جدول شماره ۱) که اشاره شد، در جهت پایداری شهر نیازمند به برنامه‌ریزی همه‌جانبه است، زیرا شهر در شرایط فعلی خود با مسایل مختلف شهری از جمله توزیع خدمات عمومی با مشکل روبرو است. یکی از راه‌حل‌های ارابه‌ی بهتر و عادلانه‌تر آن، منطقه‌بندی کردن شهر می‌باشد، از این رو شهر زاهدان دارای سه منطقه‌ی شهری می‌باشد.

- وضعیت مناطق شهر زاهدان

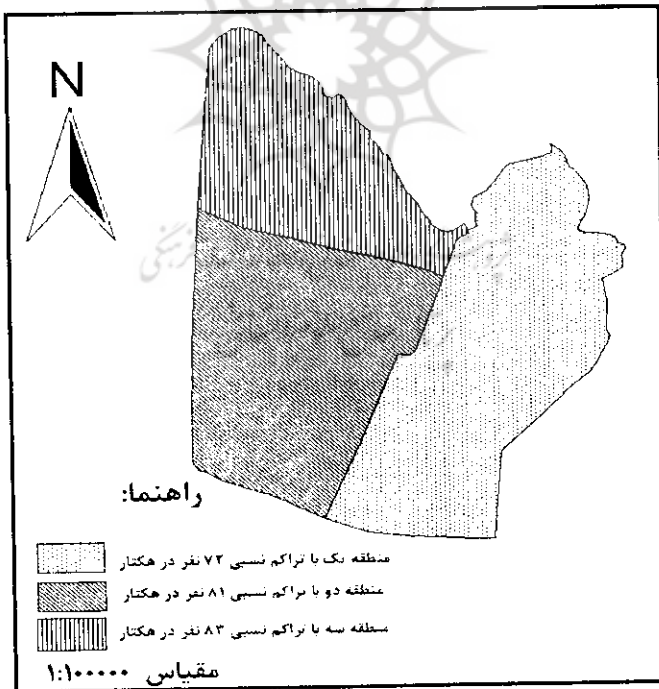
شهر زاهدان دارای سه منطقه‌ی شهری (شهرداری) می‌باشد (شکل یک). منطقه‌ی یک واقع در شرق و جنوب شرقی شهر زاهدان، تقریباً ناهمگون است که بیشتر ساکنان آن را طبقه متوسط به بالا و متوسط به پایین تشکیل داده‌اند. اقشار بالا و پایین اجتماعی نیز در این منطقه به صورت کاملاً شفاف دیده می‌شوند. در این منطقه محله‌ی شیرآباد با خصوصیات و فرهنگ خاص خود (اسکان غیر رسمی) و هم محلات زیباشهر و کوی قدس وجود دارد. بنابراین ناهمگونی و عدم یکپارچگی در این منطقه کاملاً مشهود است در سال ۸۵ مساحتی بالغ بر ۲۶۸۰ هکتار و ۱۹۳۷۶۵ نفر جمعیت را در خود جای داده است (جدول شماره ۲). منطقه‌ی دو زاهدان واقع در جنوب غرب شهر، منطقه‌ای تقریباً همگن که اقشار اجتماعی متوسط و بالا ساکن هستند و در سال ۸۵ مساحتی بالغ بر ۲۳۷۰ هکتار و ۱۹۴۱۱۰ نفر جمعیت را در خود جای داده است (جدول شماره ۲). منطقه‌ی سه شهری واقع در شمال و شمال غرب شهر که

بیشترین اقشار محروم و پایین و متوسط به پایین اجتماعی را در خود جای داده است و شامل محلات باباییان، کارخانه نمک و پشت گاراژها است و در سال ۸۵ مساحتی بالغ بر ۲۱۵۰ هکتار، ۱۷۹۵۷۴ نفر جمعیت را در خود جای داده است (جدول شماره ۲). پراکندگی اقشار مختلف در شهر زاهدان در مناطق و محلات تا حدودی روشن کننده‌ی نیازها و خواسته‌های اجتماعی در نقاط مختلف شهر است که توجه به این نیازها در برنامه‌ریزی شهری، توزیع امکانات عمومی و در اجرای توسعه‌ی پایدار و همچنین برقراری عدالت اجتماعی ضروری و موفقیت‌آمیز خواهد بود.

جدول ۲: مشخصات مناطق سه گانه‌ی شهر زاهدان

منطقه	تعداد جمعیت (۱۳۸۵)	مساحت (هکتار)	تراکم نسبی (هکتار)
۱	۱۹۳۷۶۵	۲۶۸۰	۷۲
۲	۱۹۴۱۱۰	۲۳۷۰	۸۱
۳	۱۷۹۵۷۴	۲۱۵۰	۸۳

مأخذ: شهرداری زاهدان و سایت مرکز آمار ایران

شکل ۴: موقعیت و تراکم نسبی جمعیت مناطق سه‌گانه شهر زاهدان

بررسی وضعیت توزیع خدمات در شهر و مناطق آن از طریق جداول روش‌های زیر انجام و نتایج آن به شرح زیر می‌باشد.

توزیع خدمت عمومی در مناطق شهری زاهدان

برای برآورد نابرابری منطقه‌ای و بین مناطق شهری روش‌های متعددی وجود دارد، یکی از آن‌ها استفاده از ضریب تغییر ویلیامسون (۱۹۶۵) است (حکمت‌نیا، میرنجف موسوی، ۱۳۸۵: ۲۶۱). این روش معیار مهمی برای تحلیل وضعیت عدالت در شهر و چگونگی توزیع خدمات شهری است. ویلیامسون اولین کسی بود که بحث نابرابری درآمدی را به مناطق تعمیم داده است (Tadjoeddin, 2003: 1) به نقل از وارثی و دیگران). در این پژوهش، بر اساس شاخص ضریب تغییر ویلیامسون ۱۲ نوع خدمات شهری تعیین و مناطق سه‌گانه شهری با هم ارزیابی شده‌اند. نتایج حاصله نشان می‌دهد که:

- ۱- در سال ۱۳۷۵، توزیع خدمات در مناطق نابرابر است.
- ۲- پس از گذشت یک دوره‌ی ده‌ساله، خدمات‌رسانی در سال ۱۳۸۵ نسبت به ۱۳۷۵ وضعیت نامتعادل‌تری پیدا نموده است. عملکرد مدیریت شهری در برابر رشد فزاینده‌ی جمعیت و تبع آن نیازها ناتوان بوده و در نتیجه میزان نابرابری‌ها افزایش یافته است.

جدول ۳: محاسبه‌ی ۱۲ نوع خدمات شهری بر اساس شاخص ضریب تغییر (ویلیامسون) برای مناطق سه‌گانه‌ی زاهدان ۱۳۸۵-۱۳۷۵

نوع خدمات	منطقه ۱ ۱۳۷۵	منطقه ۲ ۱۳۷۵	منطقه ۳ ۱۳۷۵	منطقه ۱ ۱۳۸۵	منطقه ۲ ۱۳۸۵	منطقه ۳ ۱۳۸۵
کودکستان	۰/۸۰	۰/۸۱	۰/۷۷	۰/۶۹	۰/۶۷	۰/۶۹
دبستان	۰/۳۶	۰/۳۷	۰/۳۵	۰/۴۲	۰/۴۱	۰/۴۲
راهنمایی	۰/۴۲	۰/۴۲	۰/۴۰	۰/۵۲	۰/۵۰	۰/۵۱
دبیرستان	۰/۶۲	۰/۶۲	۰/۶۰	۰/۷۹	۰/۷۶	۰/۷۸
پیش‌دانشگاهی	۱/۴۳	۱/۴۳	۱/۳۸	۰/۹۸	۰/۹۴	۰/۹۷
هنرستان	۰/۳۳	۰/۳۳	۰/۳۲	۰/۹۲	۰/۸۹	۰/۹۱
کانون فرهنگی	۰/۳۶	۰/۳۶	۰/۳۴	۰/۴۱	۰/۴۰	۰/۴۱
مرکز بهداشتی	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۵	۰/۱۵	۰/۱۵	۰/۱۵
داروخانه	۰/۵۱	۰/۵۱	۰/۴۹	۰/۵۴	۰/۵۳	۰/۵۴
بیمارستان	۰/۸۳	۰/۸۳	۰/۹۰	۰/۸۹	۰/۸۶	۰/۹۳
مراکز بستنی و ارباطی	۰/۱۱۸	۰/۱۱۸	۰/۱۱۷	۰/۶۴	۰/۶۲	۰/۶۴
مراکز ورزشی	۰/۷۲	۰/۷۲	۰/۶۹	۰/۸۰	۰/۷۷	۰/۷۹

مأخذ: محاسبه نگارندگان بر اساس داده‌های آماری سال ۱۳۸۵ سازمان‌های مربوطه

۳- ضریب تغییرات سال ۱۳۸۵ نشان می‌دهد که منطقه‌ی ۲ همانند سال ۱۳۷۵ نامتعادل‌تر و به عبارتی روند قبلی حفظ و تشدید نیز گردیده است.

۴- در مقایسه‌ی کلی نیز ضریب تغییر از ۰/۵۶ به ۰/۶۴ رسیده است این رقم نشان می‌دهد شهر زاهدان نه تنها به لحاظ آرایه‌ی خدمات عمومی نامتعادل بوده، بلکه پس از گذشت یک دهه نامتعادل‌تر نیز شده است (جدول شماره ۳).

توزیع فضایی خدمات

از طریق مدل آنتروپی نیز برای سنجش یکنواخت بودن متغیرهای مورد نظر نظیر توزیع جمعیت یا خدمات عمومی شهر می‌توان استفاده نمود (فتی، ۱۳۸۲: ۷۹). یا از این شاخص به منظور تحلیل اطلاعات و درجه‌ی سازماندهی یک سیستم می‌توان استفاده کرد (ملک‌حسینی، ۱۳۸۵: ۲۴). مطابق با اصل ثنوریک مدل وقتی آنتروپی به طرف عدد یک میل نماید، نشانه‌ی وجود تعادل و توازن فضایی یک متغیر و کم‌تر از آن عدد عکس این حالت را نشان می‌دهد (وارثی و همکاران، ۱۳۸۶). با توجه به محاسبات^۱ به دست آمده از طریق این مدل:

۱- در شاخص آموزشی ضریب آنتروپی از $G_{1375} = 0.190$ به $G_{1385} = 0.182$ کاهش یافته و وضعیت به سوی عدم تعادل می‌باشد (جدول شماره ۴).

جدول ۴: محاسبه‌ی تغییرات ضرایب آنتروپی خدمات آموزشی در مناطق سه‌گانه‌ی زاهدان ۱۳۷۵-۱۳۸۵

۱۳۸۵			فراروانی	مناطق	۱۳۷۵			فراروانی	مناطق
Pi	LNPi	LNPi			Pi	LNPi	LNPi		
-۰/۳۴	-۱/۴۸	۰/۲۳	۲۵۵	۱	-۰/۳۵	-۱/۳۸	۰/۲۵	۱۲۲	۱
-۰/۲۹	-۱/۴۶	۰/۶۳	۶۹۹	۲	-۰/۳۳	-۱/۵۹	۰/۵۵	۲۷۰	۲
-۰/۲۸	-۱/۹۵	۰/۱۴	۱۵۷	۳	-۰/۳۲	-۱/۶۳	۰/۲۰	۹۵	۳
-۰/۹۱	-۳/۸۹	۱	۱۱۱۱	∑	-۱	-۳/۶	۱	۴۸۷	∑

مأخذ: محاسبه‌ی نگارندگان بر اساس داده‌های جدول ۳

$$H_{1385} = -0.91$$

$$H = 3 \rightarrow LN 3 = 1.1$$

$$H_{1375} = -1$$

$$G_{1385} = 0.182$$

$$G_{1375} = 0.190$$

۱- جهت اطلاع بیشتر و نحوه‌ی محاسبه به (حکمت‌نیا، میرزاجف موسوی، ۱۳۸۵: ۱۹۰-۱۸۹) و (ملک‌حسینی، ۱۳۸۵: ۲۵-۲۴) مراجعه شود.

۲- در شاخص خدمات درمانی، بهداشتی ضریب آنتروپی از $G_{1375} = 0.96$ به $G_{1385} = 0.97$ تغییر نامحسوسی به سوی مثبت داشته است (جدول شماره ۵).

جدول ۵: محاسبه تغییرات ضرایب آنتروپی خدمات بهداشتی. درمانی در مناطق سه گانه‌ی زاهدان ۱۳۷۵-۱۳۸۵

۱۳۸۵			مناطق	فراوانی	۱۳۷۵			مناطق	فراوانی
Pi	LNPi	LNPi			Pi	LNPi	Pi		
-۰/۳۶	-۱/۲۱	۰/۳۰	۲۶	۱	-۰/۳۷	-۰/۹۵	۰/۳۹	۱۷	۱
-۰/۳۶	-۰/۸۰	۰/۴۵	۳۹	۲	-۰/۳۷	-۰/۸۹	۰/۴۱	۱۸	۲
-۰/۳۵	-۱/۳۷	۰/۲۵	۲۲	۳	-۰/۳۲	-۱/۵۹	۰/۲۰	۹	۳
-۱/۰۷	-۲/۳۸	۱	۸۷	∑	-۱/۰۶	-۲/۴۳	۱	۴۴	∑

مأخذ: محاسبه نگارندگان بر اساس داده‌های جدول ۳

$$H_{1385} = -1/0.7 \quad H = 3 \rightarrow LN \quad 3 = 1/1 \quad H_{1375} = -1/0.6$$

$$G_{1385} = 0.97 \quad G_{1375} = 0.96$$

۳- در خدمات فرهنگی، تفریحی ضریب آنتروپی از $G_{1375} = 0.90$ به $G_{1385} = 0.79$ با کاهش روبرو بوده است که بیانگر نامتعادل تر شدن دسترسی به مناطق و شهر به خدمات عمومی است (جدول شماره ۶).

جدول ۶: محاسبه تغییرات ضرایب آنتروپی خدمات فرهنگی. تفریحی در مناطق سه گانه‌ی زاهدان ۱۳۷۵-۱۳۸۵

۱۳۸۵			مناطق	فراوانی	۱۳۷۵			مناطق	فراوانی
Pi	LNPi	LNPi			Pi	LNPi	Pi		
-۰/۳۶	-۱/۲۲	۰/۳۹	۱۰	۱	-۰/۳۷	-۱/۰۱	۰/۳۶	۸	۱
-۰/۳۰	-۰/۴۸	۰/۶۹	۲۱	۲	-۰/۳۵	-۰/۶۹	۰/۵۰	۱۱	۲
-۰/۲۱	-۲/۴۳	۰/۰۹	۳	۳	-۰/۲۷	-۱/۹۹	۰/۱۴	۳	۳
-۰/۸۷	-۴/۱۳	۱	۲۴	∑	-۰/۹۹	-۲/۶۹	۱	۲۲	∑

مأخذ: محاسبه نگارندگان بر اساس داده‌های جدول ۳

$$H_{1385} = -0.87 \quad H = 3 \rightarrow LN \quad 3 = 1/1 \quad H_{1375} = -0.99$$

$$G_{1385} = 0.79 \quad G_{1375} = 0.90$$

۴- شاخص پست و ارتباطات نیز از ضریب آنتروپی $G_{1375} = 0/98$ به $G_{1385} = 0/82$ کاهش یافته که بیانگر نامتعادل تر شدن می‌باشد (جدول شماره ۷).

جدول ۷: محاسبه‌ی تغییرات ضرایب آنتروپی خدمات پستی، ارتباطی در مناطق سه‌گانه‌ی زاهدان ۱۳۷۵-۱۳۸۵

۱۳۸۵			فراوانی	مناطق	۱۳۷۵			فراوانی	مناطق
Pi	LNPi	LNPi			Pi	LNPi	LNPi		
-۰/۳۵	-۱/۳۹	۰/۲۵	۴	۱	-۰/۳۷	-۰/۹۸	۰/۳۸	۳	۱
-۰/۲۹	-۰/۴۷	۰/۶۳	۱۰	۲	-۰/۳۷	-۰/۹۸	۰/۳۸	۳	۲
-۰/۲۶	-۲/۰۸	۰/۱۲	۲	۳	-۰/۳۴	-۱/۴۳	۰/۲۴	۲	۳
-۰/۹۰	-۳/۴۹	۱	۱۶	∑	-۱/۰۸	-۳/۳۹	۱	۸	∑

مأخذ: محاسبه‌ی نگارندگان بر اساس داده‌های جدول ۳

$$H_{1385} = -0/90$$

$$H = 3 \rightarrow LN \quad 3 = 1/1$$

$$H_{1375} = -1/08$$

$$G_{1385} = 0/82$$

$$G_{1375} = 0/98$$

نتیجه‌گیری

شکل‌گیری ایده‌ی توسعه (۱۹۴۹) و گذشت تقریباً نیم قرن از آن، نوعی از توسعه‌ی متوازن و همه‌جانبه مقبولیت تام یافت. در این روند انسان در کانون تأملات پژوهنده و رعایت اصل عدالت بین‌نسلی و درون‌نسلی مورد توجه قرار گرفت. افزایش جمعیت شهری و پیشی گرفتن سهم آن از جمعیت روستایی، به طور اعم در شهرهای بزرگ و به طور اخص در زاهدان که ناشی از فضای لجام‌گسیخته و بدون برنامه و تا اندازه‌ای نشأت گرفته از مهاجرت شدید و بی‌برنامه‌ی روستایی می‌باشد مدیریت شهری را نه تنها در آرایه‌ی خدمات عمومی با مشکل روبرو ساخته است، بلکه در عصر جهانی شدن مدیریت کارآمد و اثربخش را به یک مدیریت منفعل و اقتضایی مبدل ساخته است، برای شناسایی وضع موجود جمعیت، توزیع خدمات عمومی و درآمد مدل‌های مختلف به کار گرفته شده است. با توجه به نتایج مطالعات کتابخانه‌ای، شهر زاهدان یک شهر نوبنیاد (دولت‌آباد) می‌باشد که به دلیل موقعیت جغرافیایی و مرکزیت سیاسی با کارکردهای خدماتی، آموزشی و نظامی در کمتر از یکصد سال جمعیت آن از یک مرکز تجمع (دزدآب) به یک شهر نسبتاً بزرگ با جمعیت ۵۶۷۴۴۹ نفر در سال ۱۳۸۵ تبدیل شده است. از این رو رشد فزاینده‌ی جمعیت شهری زاهدان و پیشی گرفتن سهم آن از جمعیت روستایی موجب عدم تعادل در سطح شهر شده است. برای ارزیابی این نابرابری از طریق مدل ویلیامسون و ضریب آنتروپی طی یک دوره‌ی ده‌ساله (۸۵-۱۳۷۵) خدمات عمومی مناطق سه‌گانه ارزیابی گردید، نتایج حاصل از آنها نشان می‌دهد:

اولاً؛ توزیع خدمات عمومی شهر زاهدان در سال ۱۳۷۵ نامتعادل بوده است. ثانیاً؛ پس از گذشت ۱۰ سال (۱۳۸۵) نحوه‌ی توزیع خدمات عمومی نامتعادل تر گردیده است. ثالثاً؛ این عدم تعادل در بین مناطق سه‌گانه نیز مشاهده و از روند کلی تبعیت می‌کند این وضعیت در دهه‌ی بعدی نیز از بُعد تعادل، نامتعادل تر گردید.

پراکندگی اقشار مختلف در مناطق و محلات شهر زاهدان تاحدودی روشن‌کننده‌ی نیازها و خواسته‌های اجتماعی در نقاط مختلف شهر است که توجه به این نیازها در برنامه‌ریزی شهری، توزیع امکانات عمومی و همچنین برقراری عدالت اجتماعی و نهایتاً توسعه‌ی پایدار شهری ضروری و موفقیت‌آمیز خواهد بود.

منابع و ماخذ

- ۱- افزاخته، حسن (۱۳۷۲). *طرح تحقیقی شهرنشینی در زاهدان*، معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
- ۲- افشار، ایرج (۱۳۶۳). *نگاهی به سیستان و بلوچستان*، انتشارات خضایی، تهران.
- ۳- باگ، سدریک (۱۳۸۳). *شهرهای پایدار در کشورهای در حال توسعه*، ترجمه ناصر محرم‌نژاد، مرکز مطالعاتی و شهرسازی و معماری، تهران.
- ۴- حکمت‌نیا، حسن و میرنجف موسوی (۱۳۸۵). *کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای*، انتشارات علم نوین، یزد.
- ۵- دیوب، اس، سی (۱۳۷۷). *نوسازی و توسعه در جستجوی قالب‌های بدیل*، نشر قومس، تهران.
- ۶- ژیرارده، هربرت (۱۳۸۳). *چگونه شهری پایدار بسازیم*، ترجمه فریبا قرائی، انتشارات دانش نیما، اصفهان.
- ۷- شکویی، حسین (۱۳۷۳). *دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری*، جلد اول، انتشارات سمت، تهران.
- ۸- شکویی، حسین (۱۳۷۷). *جغرافیای کاربردی و مکتب‌های جغرافیایی*، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ چهارم، مشهد.
- ۹- صرافی، مظفر (۱۳۷۵). *توسعه‌ی پایدار و مسؤولیت برنامه‌ریزان شهری*، معماری و شهرسازی، شماره ۳۵.
- ۱۰- عیسوی، چارلز (۱۳۶۳). *تاریخ اقتصادی ایران*، ترجمه یعقوب آژند، نشر گستره، تهران.
- ۱۱- فاموری، جلال و م. ل. دیوان (۱۳۵۸). *خاک‌های ایران*، انتشارات وزارت کشاورزی، چاپ دوم، تهران.
- ۱۲- فردآقایی، فردوس (۱۳۸۲). *تأثیر تحولات اجتماعی، اقتصادی بر روند شهرنشینی موردشناسی: زاهدان در سده اخیر*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
- ۱۳- فرید، یدانه (۱۳۷۳). *جغرافیا و شهرشناسی*، انتشارات دانشگاه تبریز، چاپ سوم، تبریز.

- ۱۴- فنی، زهره (۱۳۸۲). شهرهای کوچک رویکردی دیگر در توسعه‌ی منطقه‌ای، سازمان شهرداری‌های کشور، تهران.
- ۱۵- قره‌نژاد، حسن (۱۳۷۶). بررسی توزیع جغرافیایی مراکز بهداشتی- درمانی در شهر اصفهان، تحقیقات جغرافیایی، شماره ۴۴، مشهد.
- ۱۶- کلاول، پل (۱۳۷۳). جغرافیای نو، ترجمه سیروس سهامی، مشهد.
- ۱۷- گنجی، محمدحسن (۱۳۵۳). سی دو مقاله جغرافیایی، انتشارات مؤسسه جغرافیایی سحاب، تهران.
- ۱۸- لواسانی، احمد (۱۳۷۲). کنفرانس بین‌المللی محیط زیست در ریو، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، تهران.
- ۱۹- ماسگریو، ریچارد (۱۳۷۲). مالیه عمومی در تئوری و عمل، ترجمه مسعود محمدی و یداله ابراهیمی‌فر، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، تهران.
- ۲۰- مرصوسی، نفیسه (۱۳۸۳). تحلیل فضایی عدالت اجتماعی در شهر تهران، ماهنامه پژوهشی- آموزشی شهرداری‌ها، شماره ۶۰، تهران.
- ۲۱- ملک‌حسینی، عباس (۱۳۸۵). تحلیل سازمان‌یابی فضایی استان مرکزی، فصلنامه آمایش دانشگاه آزاد ملایر، شماره ۱، ملایر.
- ۲۲- نسترن، مهین (۱۳۸۰). تحلیل و سنجش درجه تمرکز و پراکنش شاخص‌های بهداشتی-درمانی شهر اصفهان، مجله پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، پاییز و زمستان ۱۳۸۰، اصفهان.
- ۲۳- وارثی، حمیدرضا و صفر قائدرحمتی و ایمان باستانی‌فر (۱۳۸۶). بررسی توزیع خدمات شهری در عدم تعادل فضایی جمعیت مطالعه موردی شهر اصفهان، جغرافیا و توسعه، شماره ۹، زاهدان.
- ۲۴- واستیوا، گوستا (۱۳۷۷). «توسعه» در نگاهی نو به مفاهیم توسعه، ترجمه دکتر فریده فرهی و وحید بزرگی، انتشارات نشر مرکز، تهران.
- ۲۵- ویلر، اس. ام وتی بیتلی (۱۳۸۴). نوشتارهایی درباره توسعه پایدار شهری، ترجمه کیانوش ذاکر حقیقی، مرکز مطالعاتی و شهرسازی و معماری.
- ۲۶- هاروی، دیوید (۱۳۷۶). عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه فرخ حسامیان، محمدرضا حائری و بهروز منادی‌زاده، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری، وابسته به شهرداری تهران.
- 27- Filho , W.L (2000) Dealing with Misconception on the concept of sustainability .
International Jounrnal of sustainability in Higher Education. Vol 1, No1.
- 28- Runciman, W.G (1966)Relative Deprivation and Social justice, London.
- 29- Tadjoeeddin,m.z (2003) Aspiration to Inequality:Regional Disparity and Center-
Regional Conflicts in Indonesia. Conference on Spatial Inequality in Aasi,United
Nations university Center,Tokyo.28-29 March 2003.
- 30- WECD (1987) our common future, oxford university press.
- 31- www.sci.org.